

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AQRAR SAHƏDƏ LİZİNQ ƏMƏLİYYATLARININ UÇOTU VƏ İSTİFADƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

İxtisas: 5303.01 – Mühəsibat uçotu
Elm sahəsi: 53 – İqtisad elmləri
İddiaçı: **Nərgiz Tofiq qızı Həsənova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI - 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin “Mühasibat uçotu və audit” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Cəmilə Bayramalı qızı Namazova

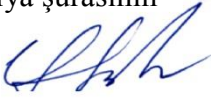
Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Fazil Şöhlət oğlu Hacıyev

iqtisad elmləri namizədi, dosent
Şəhla Əli qızı Cəfərova

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zakir Qəşəm oğlu Quliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 1.11 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:

imza

Əməkdar elm xadimi

iqtisad elmləri doktoru, professor

Yadulla Həmdulla oğlu Həsənli

Dissertasiya şurasının

elmi katibi:

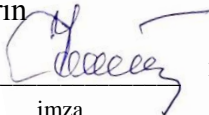
imza

iqtisad elmləri namizədi

Rəşad Aktiv oğlu Hüseynov

Elmi seminarın

sədri:

imza

iqtisad elmlər doktoru, professor

Sifariz Mirzəxan oğlu Səbzəliyev

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktualığı və işlənmə dərəcəsi: Hər bir ölkənin milli təhlükəsizliyinin tərkib hissəsi olan ərzaq təminatının mənbəyi aqrar sahədir. Aqrar sahənin inkişafı isə ilk növbədə onun əsas istehsal vasitələrindən olan maşın və mexanizmlərdən səmərəli istifadə etməkdən asılıdır.

Ölkəmizdə 2004-cü ildən uğurla icra olunan regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramları bütün sahələri üzrə, o cümlədən aqrar sahədə iqtisadi potensialın artmasına, biznes və investisiya mühitinin yaxşılaşmasına səbəb olur, bununla da ölkənin strateji inkişaf hədəflərinə nail olunmasını təmin edir. 2009-2013-cü illər və 2014-2018-ci illəri əhatə edən dövlət proqramlarının icrası da sahibkarlığın və aqrar sahədə istehsalın inkişafına böyük imkanlar açmışdır. 2019-2023-cü illəri əhatə edən növbəti dövlət proqramı isə bu uğuru davam etdirməyi hədəfləyir.

Ölkədə əlverişli biznes mühitinin formalaşmasına diqqət yetirən Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən imzalanan 16 yanvar 2014-cü il tarixli 221 nömrəli “Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarının təkmilləşdirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamı, “Azərbaycan 2020-gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında Sərəncamı və 16 aprel 2014-cü il tarixli 152 nömrəli “Aqrar sahədə idarəetmənin sürətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Sərəncamı, “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında” 06 dekabr 2016-cı il tarixli 1138 nömrəli Fərmanının icrası ölkədə milli iqtisadiyyatın sahəsi olan aqrar sektorda inkişafı təmin edəcək mühüm sənədlər kimi qiymətləndirilir və nəticəsi olaraq mövcud şəraitdə aqrar sahədə məhsul istehsalının artım tempi ötən illərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu baxımdan onu qeyd etmək lazımdır ki, 2019-cu ilin yekunlarına nəzər salsaq ÜDM 2018-ci illə müqayisədə 2,2 faiz artmış, ümumdaxili məhsulun 5,7 faizi kənd təsərrüfatının payına düşmüşdür. Aqrar sahədə inkişafın dayanıqlı təmin olunması ilk növbədə əkinə yararlı torpaqlardan, maşın və mexanizmlərdən səmərəli istifadə olunmasından, eyni zamanda lizinqə alınan mallar üzrə

əmaliyyatların aparılması və uçotunun düzgün təşkil edilməsindən asılıdır.

Kənd təsərrüfatı texnikalarının, maşın-traktor parkının bərpası və yenilənməsi məsələsi çox aktualdır. Son illərdə respublikamızda texniki potensialın azalması meylə müşahidə olunmuşdur, bununla da maşın və avadanlıqların yenilənməsi üçün yeni imkanların axtarışı zərurəti meydana çıxmışdır. Hesab edirik ki, kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün lizinq hazırda köhnəlmiş avadanlıqları yenisi ilə əvəz edilməsi üçün yeganə real imkandır. Respublikamızda lizinq haqqında qanunun 1994-cü ildə qəbul edilməsinə baxmayaraq, aqrar sahədə lizinq fəaliyyətini həyata keçirən qurum olan “Aqrolizinq” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 31 mart 2005-ci ildə yaradıldı və bununla da aqrar sahədə lizinq münasibətlərinin inkişafına əlverişli şərait yarandı. 20 dekabr 2018-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanan 413 nömrəli “Kənd təsərrüfatının dövlət dəstəyinin və aqrar sahədə lizinq fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Fərmana əsasən lizinq münasibətlərini tənzimləyən orqan Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin yanında Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi müəyyən edildi və bununlada lizinqin inkişafı yeni bir mərhələyə keçid almışdır.

Kənd təsərrüfatı subyektlərində maddi-texniki bazanın texnoloji cəhətdən modernləşdirilməsi xeyli miqdarda investisiya tələb edir və bu problemin aradan qaldırılmasında, müasir dövrdə ən effektiv vasitə lizinq hesab edilir. Lizinqin üstünlüyü biznesə başlamaq və ya onu inkişaf etdirmək üçün çox kiçik başlanğıc kapitalına ehtiyac duyulmasıdır. Bu zaman məhsul (xidmətlər) istehsalı davam etdirilərkən, maşın və avadanlıqların başqa girov tələb etmədən yenilənməsi nəticəsində istehsalçıya əlavə gəlir gətirə bilər.

Lizinqdən səmərəli istifadə, aqrar sahədə ümumi məhsulun həcminə və istehsalın sürətlə inkişaf etməsinə öz təsirini göstərə bilər. Bu baxımdan “Aqrar sahədə lizinq əməliyyatlarının uçotu və istifadəsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi” mövzusunda dissertasiya işinin seçilməsi qeyd olunan aktual məsələlər əsasında müəyyən edilmişdir.

Mövcud şəraitdə milli iqtisadiyyatın aqrar sektorunda lizinq əməliyyatlarının təşkili, lizinq münasibətlərinin tənzimlənməsi, uçotunun aparılması və səmərəliliyinin təhlili məqsədlə respublikamızın iqtisatçı alimləri Z.Ə.Səmədzadə, S.M.Səbzəliyev, C.B.Namazova, İ.M.Abbasov, Q.Ə.Abbasov, F.Ş.Hacıyev, E.A.Quliyev, E.R.İbrahimov, İ.H.Aliyev, I.H.İbrahimov, B.X.Ataşov, V.M.Quliyev, Ş.M.Muradov, H.A.Cəfərli, Ə.S.Salahov, S.M.Süleymanov, Ə.H.Nuriyev, Ə.C.Qasimov Ç.R.Yuzbaşov və digərləri tərəfindən kifayət qədər elmi tədqiqatlar aparılmışdır. Aqrar sahədə M.B.Karp, A.U.Lefkoviç, İ.N.Buzdalov, A.V.Petrikov, V.M.Cuxa, N.A.Popov, V.U.Limarev, A.N.Senin, E.A.Firsova, O.S.Qulubova, K.Eklund, N.A.Rusak, V.D.Qazman, X.P.Ber, P.İ.Vaxrin, L.B.Dukaniç, Y.N.Yeqorova, Y.V.Kabatova, P.İ.Koberq, F.D.Faboti, F.Q.Fabozzi, P.K.Nevit, Y.U.Papova və digər xarici ölkə alimlərinin elmi tədqiqatlarında da mövcud problem məsələ-lizinq əməliyyatlarının aparılmasının təşkili, lizinq münasibətlərinin tənzimlənməsi, uçotunun aparılması və lizinq investisiyasından səmərəli istifadənin təhlili öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın obyektı. Ölkənin aqrar sahəsində maşın-traktor parkının yenilənməsinə xidmət edən və ondan istifadə edən müəssisələr, habelə “Aqrolizinq” ASC.

Tədqiqatın predmeti. Aqrar sahədə lizinq münasibətlərinin tənzimlənməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən kənd təsərrüfatı maşın və mexanizmlərin, avadanlıqların uçotunun MHBS-ə əsasən aparılması nəticəsində şəffaf maliyyə hesabatlarının hazırlanması, qeyd olunan əməliyyatların təhlili, istifadəsinin səmərəliliyinin təkmilləşdirilməsi yolları, lizinq ödənişlərinin hesablanmasında metodologiyanın düzgün seçilməsidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi aqrar sahədə maddi– texniki təchizatın yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş lizinq əməliyyatlarının uçotu və istifadəsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün onu iqtisadi və nəzəri cəhətdən əsaslandırmaq, lizinq münasibətlərini təhlil etməklə onun müasir vəziyyətini öyrənmək, səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, lizinq əməliyyatlarının uçotunun metodikası əsasında bu əməliyyatların uçot göstəricilərini xarici ölkələrin uçot göstəriciləri

ilə müqayisəli təhlilini aparmaqla, qiymətləndirmənin və inkişafın təkmilləşdirilməsi yollarına dair əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- lizinq əməliyyatlarının iqtisadi-nəzəri əsaslar üzrə mahiyyətini və növlərini ayırd etmək;

- lizinq layihə maliyyələşməsinin məqsədi, əhəmiyyəti və inkişaf perspektivlərini nəzəri əsaslarla müəyyənləşdirmək;

- aqrar sahənin maddi-texniki təminatını təhlil etməklə müasir vəziyyətini müəyyənləşdirmək;

- milli iqtisadiyyatın bir sahəsi kimi aqrar sektorda lizinq və icarə əməliyyatlarının metodoloji əsaslarla uçotunun təşkili prinsiplərini və vergitutma problemlərini müəyyənləşdirmək;

- aqrar sahədə lizinq əməliyyatlarının inkişafı şəraitində istehsalda məşğul olanların maddi-texniki təchizatının vəziyyətini təhlil etmək;

- aqrar sahədə lizinq əməliyyatlarının istehsalın inkişafına təsirini təhlil etmək;

- aqrar sahədə fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərində lizinq ödənişlərini təhlil etmək;

- ölkənin regionlarında aqrrolizinq əməliyyatlarından istifadənin səmərəliliyini qiymətləndirməklə, onun inkişafının təkmilləşdirilməsi yollarını müəyyənləşdirmək.

Tədqiqat metodları. Tədqiqatın informasiya bazası kimi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin, Azərbaycan Dövlət Vergi Xidməti, Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatlarından, “Aqrrolizinq” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin hesabat məlumatlarından, lizinq alan təsərrüfat subyektlərinin illik uçot və hesabat məlumatlarından, digər rəsmi normativ-hüquqi sənədlərdən, statistik internet məlumat bazasından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın aparılmasında dialektik, sistemli yanaşma, cədvəl, iqtisadi-statistik təhlil və digər metodlardan istifadə olunmuşdur.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.

- aqrar sahədə maddi-texniki bazanın yenilməsində lizinqin əhəmiyyətinin dəqiqləşdirilməsi;

- lizinqı malıyyə, operativ, leveric, eləcə də “hire-purchase” və qaytarılan lizinq kimi digər lizinq növlərinin vergi güzəştlərinin və imtiyazlarının əldə olunması kontekstindən iştirakçıların hüquqlarının aydınlaşdırılması;

- yerli təsərrüfat şəraiti nəzərə alınmaqla leveric lizinq modelin üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını aşkara çıxarılması, bu modelin tətbiqinin əsaslandırılması;

- lizinq sahəsini tənzimləyən mövcud normativ bazanın qiymətləndirilməsi nəticəsində qanunvericilik aktlarında fikir ayrılıqlarının aradan qaldırılması;

- Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində lizinq sövdələşmələri iştirakçıların əsas amortizasiya norması üçün xüsusi sürətləndirmə əmsalının tətbiqi üzrə hüquqların dəqiqləşdirilməsi;

- lizinq əməliyyatlarının iştirakçıların qeyd olunan əməliyyatların muhasibat uçotunun aparılmasının xüsusiyyətlərinin müəyyənəşdirilməsi;

- təsərrüfat subyekti icarəyə götürülən və əsas vəsait kimi təsnif olunmayan dəyərlilərin uçotu üçün “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, uçot siyasətinə əlavə kimi işçi hesablar planının tərtib edilməsinin əsaslandırılması;

- şəffaf maliyyə hesabatlarının hazırlanması məqsədilə lizinq əməliyyatlarının uçotunun və vergitutma bazasının dəqiqləşdirilməsi;

- icarəyə götürülmüş aktivlə əlaqəli xərclərin əks olunması metodunun təşkilatın maliyyə nəticələrinə təsirinin qiymətləndirilməsi;

- icarəyə götürülmüş əmlakın hərəkətinin uçotunun problemlı tərəflərini aşkar edilməsi;

- lizinq ödənişlərinin hesablanmasında diskont qiymətləndirmədən istifadə istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsi;

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakı qeyd olunanlardan ibarətdir:

- lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti elmi əsaslarla dəqiqləşdirilmişdir;

- lizinq növlər üzrə təsnifləşdirməklə, lizinq əməliyyatlarının həyata keçirilməsində daha mütərəqqi və səmərəli lizinq növündən istifadə olunması müəyyən edilmişdir;

- lizinq münasibətləri sistemində lizinq əməliyyatlarının iqtisadi və hüquqi tənzimlənməsinin əsasları müəyyənləşdirilmişdir;
- aqrar sahənin inkişafında lizinqin rolunun əhəmiyyətliyi ayırd edilməklə, bu sahənin müasir vəziyyəti müəyyən edilmişdir;
- lizinq və icarə əməliyyatları üzrə uçotunun aparılması metodologiyası dəqiqləşdirilmişdir;
- lizinq əməliyyatlarının uçot göstəricilərinin xarici ölkələrin uçot göstəriciləri ilə müqayisəli təhlil edilməklə beynəlxalq standartlara uyğunluğu müəyyənləşdirilmişdir;
- lizinq və icarə əməliyyatlarının həyata keçirilməsində vergi ödənişlərinin xüsusiyyətləri ayırd edilməklə vergitutma bazası müəyyən edilmişdir;
- lizinq ödənişlərinin hesablanması diskont qiymətləndirmədən istifadənin mütərəqqiliyi müəyyən edilmişdir;
- lizinq əməliyyatlarının səmərəliliyinin artırılması, təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri və inkişaf perspektivləri aşkar edilmişdir;

Tədqiqatın nəzəri-praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əsaslarını Z.Ə.Səmədzadə, S.M.Səbzəliyev, C.B.Namazova, İ.M.Abbasov, Q.Ə.Abbasov, F.Ş.Наси́ев, E.A.Quliyev, E.R.İbrahimov, İ.H.Aliyev, I.H.Ibrahimov, B.X.Ataşov, V.M.Quliyev, Ş.M.Muradov, H.A.Cəfərli, Ə.S.Salahov, S.M.Süleymanov, Ə.H.Nuriyev, Ə.C.Qasimov, Ç.R.Yuzbaşov, Ю.А.Бабаев, И.А.Бланк, Х.П.Бэр, В.Д.Газман, В.А.Горемыкин, А.Т.Ивасенко, Н.П.Кондраков, F.Fabozzi, P.K.Nevitt, D.Porter və digər alimlərin əsərləri təşkil edir.

Tədqiq olunan dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikasının aqrar sektorunda lizinq əməliyyatlarının səmərəli aparılması üçün mövcud dissertasiya işinin nəticələrindən istifadə edilə bilər. Aqrar sahədə müasir tipli beynəlxalq standartlara cavab verən yararlı kənd təsərrüfatı texnikası, maşın və mexanizm, avadanlıqlardan istifadə olunması, onların hərə-kətinin düzgün uçota alınması, lizinq əməliyyatlarının səmərəliliyini təhlil etməklə, qiymətləndirilməsi üçün təklif edilən metodik üsullardan təcrübədə istifadə edilməsi aqrolizinq lahiyələrinin həyata keçirilməsinin səmərəsini daha dəqiq müəyyənləşdirməyə imkan yaradır.

Tədqiqatın aprobasiyası və nəticələrin tətbiqi. Dissertasiya işinin əsas müddəaları, irəli sürülmüş elmi nəticələr beynəlxalq və respublika miqyaslı konfranslarda çap edilmiş materiallarda, xaricdə və ölkə daxilində nüfuzlu jurnallarda dərc olunan məqalələrdə öz əksini tapmış, aqrar sahə üzrə uyğun ali təhsil və elmi müəssisələrin aparıcı alimlərinin iştirakı ilə keçirilən elmi seminarlarda məruzələr edilmiş və bəyənilmişdir. Eyni zamanda həmmüəllif olduğum dərslik və tədris proqramlarında öz əksini tapmışdır. Elmi tədqiqat işinin nəticələri və müvafiq tövsiyələr konkret olaraq Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Şəmkir rayon Kənd Təsərrüfatı İdarəsinə və “Goran Cotton” MMC-ə təklif olunmuş, praktiki istifadə üçün qəbul olunmuşdur.

«Azərbaycan 2030 sosial-inkişafa dair Milli Prioritet»ə uyğun olaraq Aqrar Universitetin təqdim etdiyi təkliflərdən biri də bizim tərəfimizdən irəli sürülmüş, milli iqtisadiyyatın gücləndirilməsi, işğaldan azad olunmuş əzəli torpaqlarımızda kənd təsərrüfatının inkişafı üçün lizinqdən səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlıdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilat. Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin “Mühasibat uçotu və audit” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Dissertasiya girişdən (12353 işarə) , 3 fəsildən (I fəsil - 121083, II fəsil – 72643, III fəsil - 38172 işarə), nəticə (6719 işarə) və istifadə edilmiş ədəbiyyatdan (149 adda) ibarət olmaqla tam həcmi 158 səhifədir. Dissertasiyada 4 cədvəl, 6 sxemdən istifadə edilmiş və dissertasiyaya 3 əlavə verilmişdir.

Dissertasiya işinin mündəricatı

Giriş

I Fəsil. Aqrar sahədə lizinq əməliyyatlarının tənzimlənməsinin iqtisadi– nəzəri əsasları

- 1.1. Azərbaycanda aqrar sahənin inkişafında lizinqin rolu, əhəmiyyəti ona maliyyə dəstəyinin səmərəliliyinin müasir vəziyyəti
- 1.2. Lizinq layihə maliyyələşməsinin məqsədi, əhəmiyyəti və inkişaf istiqamətləri
- 1.3. İcarə münasibətləri sistemində lizinq əməliyyatlarının iqtisadi və hüquqi tənzimlənməsinin əsasları

II FƏSİL. Aqrar sahədə lizinq və icarə əməliyyatlarının mühasibat uçotu və vergitutma problemlərinin xüsusiyyətləri

- 2.1. Lizinq və icarə əməliyyatlarının mühasibat uçotunun metodologiyası
- 2.2. Lizinq və icarənin uçotu üzrə əməliyyatlardan vergi tutulmasının xüsusiyyətləri
- 2.3. Lizinq və icarə əməliyyatlarının növlərinin uçotu və vergitutma problemlərinin istiqamətləri

III FƏSİL. Aqrar sahədə lizinq əməliyyatlarının səmərəliliyinin təhlili, qiymətləndirilməsi və inkişaf perspektivləri

- 3.1. Aqrar sahədə lizinq ödənişlərinin hesablanması metodikası
- 3.2. Lizinq ödənişlərinin hesablanmasında diskont qiymətləndirmədən istifadənin təhlili
- 3.3. Lizinq əməliyyatlarının səmərəliliyinin təhlili, qiymətləndirilməsi və inkişaf perspektivləri

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

Əlavələr

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Aqrar sahədə lizinq əməliyyatlarının tənzimlənməsinin iqtisadi-nəzəri əsasları**” adlanan **birinci fəslində** lizinq əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti, növləri, lizinq layihə maliyyələşməsinin məqsədi, əhəmiyyəti, inkişaf istiqamətləri, icarə münasibətləri sistemində lizinq əməliyyatlarının iqtisadi və hüquqi tənzimlənməsinin əsasları, Azərbaycan Respublikasında aqrar sahənin inkişadında lizinqin rolu, ona maliyyə dəstəyinin səmərəliliyi və muasir vəziyyəti araşdırılır.

İqtisadiyyatın inkişafı investisiya qoyuluşu ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. Investisiyalar iqtisadiyyatımızın inkişafında müxtəlif formada, o cümlədən lizinq əməliyyatları formasında iştirak edir. Investisiya prosesinə maliyyə dəstəyinin alternativ bir yolu lizinqdır, onun köməyi ilə müəssisə maşın və avadanlıq parkının köhnəlməsi problemini bahalı avadanlıqları almadan, sadəcə ondan müvəqqəti istifadə etməklə, operativ şəkildə həll edə bilər. Hesab edirik ki, lizinq mexanizmi vasitəsi ilə kreditdən istifadə, ölkəmizdə iqtisadi potensialının inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərəcək, bununla da bazarın inkişafına və sağlam rəqabətə töhfə verəcək.

Lizinqin iqtisadi mahiyyəti barədə birmənalı rəy hələ formalaşmayıb və bu məsələ nəzəriyyə və praktikada mübahisəli olaraq qalır. Ümumiyyətlə, lizinq əmlakın borc vəsaiti hesabına əldə edilməsi və sonradan xüsusi icarəyə verilməsinin iqtisadi-hüquqi münasibətlər toplusudur. Başqa sözlə, lizinq, ixtisaslaşmış lizinq şirkəti (lizinqverən) tərəfindən lizinqalanın müəyyən etdiyi əmlakı satıcıdan almağa və lizinqalanın müvəqqəti sahibliyinə və ya istifadəsinə verilməsi, sonradan bu əmlakı satın almaq hüququnu təmin etməyi özündə ehtiva edir. Lizinq çoxyönlü maliyyə vasitəsidir, buna görə onun hər hansı bir tərfi məhdud sayıla bilər, çünki onun təzahürünün bütün mümkün formalarını nəzərə almaq olduqca çətinidir.

Lizinqin investisiya fəaliyyətində rolu böyük əhəmiyyət kəsb edir. Elmi-texniki tərəqqinin müasir templəri şəraitində bazarda təklif olunan istehsal alətlərində və vasitələrində köklü dəyişikliklər baş verir, avadanlıq və maşınların bir nəslini yeni bir nəsil əvəz edir. Hər bir ölkədə lizinq şirkətlərinin fəaliyyətində lizinqin bu və ya digər

forması – növü daha üstünlük təşkil edir. Bu baxımdan iri investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsində leveric lizinqin tətbiqi metodologiyası təqdim edilir. İri miqyaslı investisiya lizinq layihələrinin maliyyələşdirilməsi üzrə yeni mexanizminin nəzəri və metodoloji aspektlərinin mahiyyətinin də nədən ibarət olduğunu ayırd etmək tədqiqat işinin aktuallığını bir qədər də artırmışdır.

Milli iqtisadiyyatın müasirləşdirilməsi və investisiyaların əhəmiyyətli dərəcədə artması üçün əvvəllər istifadə olunmayan, lakin maliyyələşdirmə müddətlərini və həcmi artırmağa cəlb olunan maliyyə mənbələrinin dəyərini azaltmağa imkan yaradan yeni, orijinal yanaşmalar tələb olunur. Buna leveric lizinqinin modeli də kömək edə bilər. Beynəlxalq təcrübədə bu model irimiqyaslı investisiya layihələri çərçivəsində çoxsaylı iştirakçıların maraqlarının uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutduğundan, lizinq maliyyələşdirməsinin ən mürəkkəb formalarından biri kimi nəzərdən keçirilir.

Leveric lizinq tətqiq edilərkən bir sıra xarici ölkələrinin əsasən ABŞ-ın nüfuzlu universitetlərinin professorları Peter Nevitt, Frank Fabozzi, Sudhir Amembal, Peter Athanasopoulos, Peter Bacon, Robert Capettini, Prakash Deo, Richard Grimlund, Arnold Gough, Ian Sharnk, Cames Van Horne yanaşmaları, bu modelin istifadəsinin milli iqtisadiyyat üçün əsas üstünlüklərini nəzərdən keçirilmişdir. Fikrimizcə, mövcud qanunvericiliyin əsaslı şəkildə korrektə edilməsi ilə bu modelin potensial istifadəçilərində motivasiyanın yüksəldilməsinə kömək edə bilər. Bu səbəbdən, xarici təcrübəni ümumiləşdirmək, pul vəsaitlərinin səfərbər edilməsi, resurslara qənaət olunması və investisiya lizinqi fəaliyyəti üçün bu mexanizmin nə dərəcədə faydalı olduğunu müəyyənləşdirmək; modelin üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını aşkara çıxarmaq, yerli təsərrüfat şəraiti nəzərə alınmaqla bu modelin tətbiqini nəzəri və təcrübi cəhətdən əsaslandırmaq məqsəduyğun hesab olunur. Bu o deməkdir ki, leveric lizinqinin modelinin milli modifikasiyasını formalaşdırmaq və onun istifadəsi üzrə elmi tövsiyələr hazırlamaq tələb olunacaq.

Ölkələrin əksəriyyətində lizinq investisiya siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla, istehsal bazasının müasirləşdirilməsi üçün həqiqi katalizator, innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşməsinin əsas

üsuludur. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan iqtisadiyyatında neft sektorundan sonra ən böyük sahə kənd təsərrüfatıdır. Kənd təsərrüfatı – aqrar sənaye kompleksinin əsas sahələrindən biri olmaqla əsas məqsədi ölkə əhalisinin ərzaq və ekoloji təminatını həyata keçirmək, bütün regionlarda sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə nail olmaq, emal sənayesi üçün xammal istehsal etmək, əkinçilik və heyvandarlıq məhsulları istehsalını müasir texnologiyalar əsasında təşkil etmək, kənd təsərrüfatı məhsulları ilə emal arasında yaranmış disproporsiyanı aradan qaldırmaq, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalı üçün zəruri sayılan infrastruktur yaratmaqdır.

Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin tapşırığı ilə fermerlərin torpaq vergisindən azad edilməsi, onlara işlətdikləri yanacaq və sürtkü yağlarına görə subsidiyanın verilməsi, aqrar sektorda çalışan sahibkarlara gübrələr, kənd təsərrüfatı texnikası, texniki avadanlıqlar və damazlıq heyvanların güzəştli qiymətlərlə satılması və ya lizinqə verilməsi kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı ilə məşğul olanlara edilən güzəştlərin yalnız bir hissəsidir. Son illər ərzində güzəştli kreditlərin 80 faizinə qədər regionlarda fəaliyyət göstərən sahibkarlara, xüsusilə aqrar sektorda çalışanlara verilir.

Azərbaycan Respublikasında 2017-2019-cü illər ərzində güzəştli qaydada «Aqrolizinq» Açıq Səhmdar cəmiyyəti tərəfindən alınan texniki vasitələr, iribuynuzlu heyvanlar, gübrələr və digər mallar hər ötən il ilə müqayisədə azalmışdır¹. Bu azalmanın başlıca səbəbi ötən ilin sonlarında kənd təsərrüfatı bazarında fəaliyyət göstərən bir təchizatçı, yəni Aqrolizinq vardısı, hazırda bu təchizatçıların sayı 35-dir və istənilən hüquqi və fiziki şəxs bu bazara sərbəst daxil ola bilər. Eyni zamanda dövlət tərəfindən gübrələrin satışına tətbiq olunan 70 faizlik güzəşt də fermerlərin işini asanlaşdırmışdır. Digər tərəfdən hər hektar sahənin əkinində istifadə olunan yanacaq və motor yağlarına görə dövlət dəstəyi 40 manata çatdırılmışdır.

Lizinq biznesi inkişaf etmiş ölkələrdə daha böyük üstünlük təşkil edir. Son 15 ildə bu ölkələrdə lizinq əməliyyatlarının həcmi 5 dəfə artmışdır. Lizinq bazarının 95 faizdən artıq hissəsi Şimali

¹ Aqrolizinq – www.agrolizing.gov.az

Amerika, Avropa və Asiya ölkələrinin payına düşür². Aşağıdakı cədvəldə 2019-cü ildə lizinq bazarının həcminə görə lider mövqeləri tutmuş 16 ölkə barədə məlumatlar əks olunmuşdur:

Cədvəl 1.1.3

2019-cu ildə ölkələr üzrə lizinq bazarının həcmi

Sıra №	Ölkələr	İllik həcm mlrd.dollar	Artım tempi 2019-cü ildə 2018-ci ilə nisbətən
1	ABŞ	410,35	6,9
2	Çin	265,68	20,42
3	İngiltərə	92,45	5,18
4	Almaniya	78,32	7,29
5	Yaponiya	60,47	- 2,00
6	Fransa	49,78	8,69
7	İtaliya	33,63	12,89
8	Avstraliya	31,49	2,10
9	Kanada	26,46	2,70
10	İsveç	24,88	10,50
11	Rusiya	20,06	46,68
12	Polşa	19,11	15,72
13	İsveçrə	13,59	0,27
14	Koreya	12,00	5,30
15	Danimarka	11,95	0,31
16	Tayvan	11,83	8,08

Mənbə: Cədvəl "Word leasing Yearbook 2020" statistik göstəricilər əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub

Fikrimizcə, regional səviyyədə lizinq münasibətlərinin düzgün təşkili və inkişafı nəticə etibarlı ilə sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırır, gəlirlərin həcmində artmasına səbəb olur.

Dissertasiya işində lizinq layihələrinin maliyyələşməsinin məqsədi, əhəmiyyəti və inkişaf istiqamətlərini tədqiq etməklə ixtisaslaşmış kreditləşmə sistemində layihə maliyyələşməsinin əhəmiyyətli xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, layihədə lizinq üzrə hüquqi münasibətlərin iştirakçıları haqqında məlumat almaq, layihə

² World Leasing Yearbook 2020. - L.: Euromoney, - 2020.

maliyyələşməsinin statistikasını və layihə maliyyələşməsində lizinqin analitik göstəricilərini təhlil etmək, lizinqin tətbiqi konsepsiyasını formalaşdırmaq, lizinqin üstünlüklərini və lizinqdən istifadə etməklə onun risklərini aydınlaşdırmaq, bu sahədə lizinqin praktik təhlili üzrə potensial imkanlarla, eləcə də maliyyə layihələşməsi üçün operativ lizinqin və qaytarılan lizinqin sxemlərinin tətbiqinin bəzi xüsusiyyətləri ayırd edilmişdir. Müxtəlif nəzər nöqtələrini sistemləşdirmək üçün Bank nəzarəti üzrə Bazəl komitəsinin “Kapitalın ölçülməsi və kapital standartları üzrə beynəlxalq konvensiya: Dəqiqləşdirilmiş çərçivə yanaşmaları” normalarında (Bazəl II) qeyd olunan ümumiləşdirilmiş fikrə müraciət edilmişdir.

Tədqiqat zamanı lizinq sahəsini tənzimləyən mövcud normativ baza qiymətləndirilərək qanunvericilik aktlarında fikir ayrılıqları, ziddiyyətlər, lizinqverən və lizinqalanın tərəflərin hüquqları araşdırılmışdır.

Dünya təcrübəsində tarixən icarə müqaviləsinin hüquqi təbiətinin müəyyən edilməsinə qarşı iki yanaşma nəzərdən keçirilmişdir. Birinci yanaşmaya əsasən, icarə zamanı icarəçinin icarəyə götürdüyü əmlak üzərində əşya hüquqları təyin olunur. Bu halda əşyanın satışı və ya mülkiyyətçidə başqa bir şəkildə özgəninkiləşdirilməsi daha əvvəl bağlanmış icarə müqaviləsinə qüvvədən salmır. Əməliyyatın müəyyənləşdirici amili, ilk növbədə, maddi obyekt kimi, icarəyə götürülmüş əşya hesab olunur.

İkinci yanaşmaya əsasən, icarə, əksinə, icarəçi ilə icarəyə götürülmüş əşya arasında əşya hüquqlarını təyin etmir, yəni öhdəlik səciiyyəsi daşıyır. Bu yanaşma 19-cu əsrin əvvəllərində bir sıra mülki hüquq mütəxəssisləri üçün səciiyyəvi idi. Əmlakın mülkiyyətçi tərəfindən satılması və ya özgəninkiləşdirilməsi nəticəsində əmlakın keçmiş mülkiyyətçisi və icarəçi arasında bağlanmış icarə müqaviləsi dərhal dayandırılırdı. Bu halda məhz müqavilə ön plana keçir, icarə obyektinin satıldığı təqdirdə isə düşüncənin məntiqi belədir: müqavilə iştirakçılarının statusu və təsərrüfat şərtləri əhəmiyyətli dərəcədə dəyişilib, buna görə də müqavilə ləğv edilir.

Dissertasiyanın “Aqrar sahədə lizinq və icarə əməliyyatlarının mühasibat uçotu və vergitutma problemlərinin xüsusiyyətləri” nə həsr edilmiş ikinci fəsildə lizinq və icarə

əməliyyatlarının mühasibat uçotunun metodologiyası, lizinq və icarənin uçotu üzrə əməliyyatlardan vergi tutulmasının xüsusiyyətləri, lizinq və icarə əməliyyatlarının növlərinin uçotu və vergitutma problemlərinin istiqamətləri araşdırılmışdır.

Qeyd edək ki, milli iqtisadiyyatın aqrar sektorunda lizinq və icarə əməliyyatlarının uçotu “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun aparılır və hesablar planına əsasən mühasibat müxəbirləşmələri tərtib olunur. Tədqiqat zamanı lizinq və icarə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üçün əsas sayılan lizinqverənlə lizinqalan arasında bağlanan icarə (lizinq) müqavilələrində qeyd olunan şərtlər daxilində maliyyə və əməliyyat icarəsi üzrə uzunmüddətli və qısamüddətli debitor borcları, əsas əməliyyat gəliri, gələcək hesabat dövrünün xərcləri və gəlirləri, satış və digər əməliyyat gəlirləri, alıcılar və sifarişçilərlə uzunmüddətli və qısamüddətli debitor borcları, malsatan və podratçılarla uzunmüddətli və qısamüddətli kreditor borcları, vergi və sair məcburi ödənişlər üzrə öhdəlikləri, mənfəətləri (zərərləri) və digər hesabat göstəriciləri əsasında mühasibat uçotu üzrə ikili yazılışı əks etdirən köçürmələrin uçotu və vergitutma problemləri araşdırılır.

Əmlak kompleksi qismində aqrar sahə üzrə lizinq və icarə əməliyyatlarını həyata keçirən təsərrüfat subyekti kimi “Aqrolizinq” ASC-nin icarəsinin uçotu tədqiq edilərkən müəyyən edilmişdir ki, cəmiyyətin hər hansı inzibati obyektini əmlak kompleksi qismində icarəyə verildikdə əsas vəsaitlərin icarəsi üzrə qeydlərin əks etdirilməsi, yəni onların hesablarda uçota alınması üçün ümumi qəbul olunmuş qaydadan istifadə olunur.

Hesab edirik ki, uçot qeydlərini sistemləşdirmək və əyani surətdə şərh etmək məqsədi ilə icarə əməliyyatlarının uçotu nisbətən xüsusiləşdirilmiş ayrıca bölmələr əsasında müəyyən olunmalıdır:

- icarəyə verilən əmlakın uçotu;
- icarə müqaviləsi üzrə hesablaşmaların uçotu;
- icarəyə verilən əmlakın təmirinin və ona kapital yatırılmasının uçotu;
- müəssisənin əmlak kompleksi qismində icarəsinin uçotu;

➤ icarəyə götürülən əmlakın geri alınmasının (qaytarılmasının) uçotu.

İcarə sövdələşmələrindən vergitutma müxtəlif aspektlərdə nəzərdən keçirilə bilər, çünki onların ayrı-ayrı növləri o cümlədən, lizinq vergilərin toplanması zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Tətqiqat zamanı bütün icarə münasibətləri kompleksi üçün səciyyəvi olan vergitutma məsələlərini nəzərdən keçirilmişdir.

Mövcud şəraitdə lizinq və icarə əməliyyatlarının növlərinin uçotu və vergitutma problemlərinin tədqiqi, bu növ fəaliyyət üçün səciyyəvi olmayan müxtəlif vəziyyətlərin araşdırılması müzakirə predmeti hesab olunur. Bu baxımdan mübahisəli məqamların aradan qaldırılması variantları o cümlədən, Vergi Məcəlləsinə əsasən lizinqgötürənin faiz xərcləri, lizinqgötürən və lizinqverən tərəflərin razılığı ilə hesablanan amortizasiya, təmir və sair xərclərin düzgün əks olunması tətqiq olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticəsi olaraq aqrar sahədə aparılan lizinq və icarə əməliyyatlarının mühasibat uçotunun metodologiyası ilə əlaqədar əldə olunan bəzi nəticələri aşağıdakı qaydada ümumiləşdirək.

Birincisi, qeyd olunan əməliyyatların mühasibat uçotu, ümumilikdə, müəyyən dərəcədə tədqiq olunması ilə səciyyəvənir və bütün mühüm məqamlarına görə həmin əməliyyatların uçotunun təşkil edilməsinə dair Beynəlxalq maliyyə hesabatları standartlarının tələblərinə cavab verir. Xüsusən, icarəyə verilən əmlak sövdələşmə iştirakçıları tərəfindən ayrıca uçota alınır, amma icarəyəverənin (mülkiyyətçinin) balansından silinmir. Sövdələşmənin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olan gəlirlər və xərclər, əməliyyatın iqtisadi məzmunundan asılı olaraq, müvafiq hesablarda uçota alınmalıdır.

İkincisi, qeyd etmək lazımdır ki, icarənin uçotu ilə əlaqədar olan ayrı-ayrı əməliyyatların əks etdirilməsi qaydası müqavilədə göstərilən şərtlərdən bilavasitə asılıdır. Belə ki, bu, əmlakın təmiri və saxlanması üzrə öhdəliklərə, əmlakın satın alınması şərtlərinə və s. aiddir. Mövcud qanunvericiliyə əsasən, müqavilədə bu cür şərtlər ayrıca nəzərdə tutulmadıqda və açıqlanmadıqda Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş ümumi qayda tətbiq edilir. Bununla əlaqədar olaraq, icarə sövdələşməsinin

aparılması ilə bağlı ayrı-ayrı əməliyyatların uçotunu apararkən yarana biləcək çətinliklərin qarşısını almaq üçün müqavilələrin bağlanması ilə əlaqədar ümumi qaydalara istinad olunmasına baxmayaraq icarə müqaviləsində tərəflərin bütün öhdəliklərini tam həcmdə göstərmək məqsədəuyğun hesab olunur .

Üçüncüsü, cari icarənin uçotunun təşkili ilə əlaqədar olan ayrı-ayrı məsələlər qanunvericilikdə ümumiyyətlə əks olunmur və (və ya) əksər hallarda, birtərəfli qaydada açıqlanır. Belə ki, araşdırma lizinq və icarə predmeti olan əmlakın satın alınmasının uçotunun təşkil edilməsindən gedir. Mövcud qanunvericilik çərçivəsində müqavilə təcrübəsinin sərbəstliyi tərəflərin hərəkətlərində çoxsaylı variantların və onlar arasında hesablaşma prinsiplərinin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu cür əməliyyatların uçota alınması üçün vahid, ümumi metodika yoxdur, buna görə də bu halda mühasibat uçotunun təşkili əməliyyatın iqtisadi mahiyyətindən çıxış etməklə əsaslandırılmalıdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 2019-cu ilin yanvar ayından güvvəyə minən yeni “İcarə” adlı 16 №-li MHBS-na əsasən indi hər bir icarə (bir neçə istisnalar olmaqla) icarəçinin balans hesabatında aktiv və öhdəliklərin əks olunması ilə nəticələncək, bütün icarə növləri üçün vahid mühasibat modeli tətbiq olunacaqdır. "Əməliyyat icarəsi" anlayışı (17 №-li MUBS) artıq onlar üçün mövcud deyil və icarəçi üçün hər hansı bir icarə maliyyələşdirmə əməliyyatı hesab ediləcəkdir.

Dissertasiyanın üçüncü fəslində “Aqrar sahədə lizinq əməliyyatlarının səmərəliliyinin təhlili, qiymətləndirilməsi və inkişaf perspektivləri” araşdırılmışdır. Aqrar sahədə icarə ödənişlərinin müəyyən edilməsi metodikası mühasibat uçotunun təşkilində, eləcə də icarə sövdələşmələrinin iştirakçılarından vergi tutulması məqsədləri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İcarəyəverən təşkilata, qoyduğu sərmayədən əldə edilən orta mənfəət normasından aşağı olmayan müəyyən gəlirlilik səviyyəsini, icarəçiyə isə konkret şəraitdə məqbul olan xərclər səviyyəsini əldə etməyə imkan verən, iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış ödəniş kəmiyyətinin hesablanması sövdələşmənin bütün iştirakçılarının idarə olunması sistemində maliyyə planlaşdırılmasının ön mühüm istiqamətlərindən biri hesab olunur.

Fikrimizcə, hesablama metodikası maliyyə icarəsi (lizinq) sövdələşmələrində xüsusilə vacibdir. Əməliyyatın öz mahiyyəti

etibarı ilə, lizinqverən təşkilat avadanlığı lizinqgötürənə icarəyə verməklə müəyyən mənada onu kreditləşdirir. Tam aydındır ki, lizinq ödənişlərinin məcmusu lizinqverəndəki lizinq obyektinin faktiki dəyərini əhatə etməklə bərabər, həm də ona müəyyən komissiyanın ödənilməsini də təmin etməlidir. Qeyd edək ki, bu, bank faizinin özünəməxsus analoqudur.

Öz növbəsində, lizinqgötürəndə göstərilən ödənişlər, obyektin onun balansında əks etdirildiyi təqdirdə, əmlakın ilkin dəyərini təşkil edəcək, bu isə vergitutma zamanı öz rolunu oynayır, çünki lizinq obyektinin qiymətləndirilməsinin müxtəlif variantları, məsələn, əmlak vergisinin məbləğinə, amortizasiyanın həcminə və onun maya dəyərinə daxil edilməsi qaydasına təsir göstərir.

Aqrar sahədə biz lizinq ödənişlərinin hesablanmasının standart metodikasını nəzərdən keçirərək, lizinq sövdələşmələrinin konkret şərtlərindən çıxış etməklə onun modifikasiya imkanlarını, standart yanaşmanın çatışmazlıqları təhlil edilmiş və onların tarazlaşdırılması üçün mümkün yollar təklif edilmişdir.

Aqrar sahədə lizinq ödənişlərinin hesablanmasına standart yanaşma və onun modifikasiyasını nəzərdən keçirilmişdir. Qeyd edək ki, aqrar sahədə lizinq ödənişlərinin hesablanması metodikası lizinq sövdələşməsinin iqtisadi məzmunundan irəli gəlməlidir. Sonradan icarəyə (lizinqə) vermək üçün əmlak əldə edərəkən lizinqverən lizinq ödənişləri vasitəsi ilə öz investisiya xərclərini kompensasiya etməli və yatırdığı kapitala müəyyən faiz almalıdır. Investisiya xərcləri, əksər hallarda əmlakın əldə edilməsi ilə əlaqədar faktiki xərcləri, eləcə də lizinq müqaviləsində göstəriləndiyi təqdirdə, texniki xidmət xərclərini nəzərdə tutur. Hal-hazırda lizinq ödənişlərinin hesablanması üçün hər hansı vahid metodikanın tətbiqi nəzərdə tutulmur, buna görə də lizinq şirkətləri öz yanaşmalarını müstəqil şəkildə işləyib hazırlamaq və təcrübədə tətbiq etmək hüququna malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə əsasən, lizinq ödənişləri müqavilənin qüvvədə olduğu müddət ərzində lizinq müqaviləsi üzrə ödənişlərin ümumi məbləğini nəzərdə tutur. Bu məbləğə lizinq predmetinin əldə olunması və lizinqgötürənə ötürülməsi ilə əlaqədar lizinqverənin xərclərinin kompensasiyası, lizinq müqaviləsində nəzərdə tutulan xidmətlərin göstərilməsi ilə

əlaqədar xərclərin kompensasiyası, eləcə də lizinqverənin gəliri daxildir. Lizinq müqaviləsində lizinq predmeti üzərində mülkiyyət hüququnun ötürülməsi nəzərdə tutulduqda, lizinq müqaviləsinin ümumi məbləğinə lizinq predmetinin alış qiyməti daxil edilə bilər.

Zənnimizcə lizinq ödənişinin strukturuna aşağıdakılar daxil edilməlidir:

- Lizinq əmlakının dəyəri (balans dəyəri);
- Lizinqverənin liziq müqaviləsi üzrə əmlakın əldə olunması üçün istifadə etdiyi kredit resurslarına görə lizinqverənə faiz ödənilməsi;
- Lizinqverənin komissiya (faiz) haqqı;
- Lizinq əmlakının sığortalanmasına görə ödənilən məbləğ, eləcə də lizinqverənin ödədiyi əmlaka görə vergi;
- Əlavə xidmətlərə görə lizinqverənə ödənilən məbləğ.

Beləliklə, göstərilən bu metodika bütün investisiya xərclərinin, yəni əmlakın alışı və icarəyə verilməsi ilə əlaqədar xərclərin və üstəlik, lizinqverənə ödənilən komissiyanın məcmusu hesab olunur. Lizinqverənin, yəni lizinq şirkətinin cari fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi, əməkdaşlara əməkhaqqının ödənilməsi, təsərrüfat xərcləri və s. məhz komissiya yığımları hesabına həyata keçirilir. Komissiya haqqı, həmçinin, cari fəaliyyətlə əlaqədar xərclər və mənfəət vergisi çıxılmaqla, lizinqverənin mənfəət mənbəyi hesab olunur. Həmçinin, qeyd etmək lazımdır ki, lizinq ödənişlərinin kəmiyyətinə faiz nisbətində komissiya məbləği heç də böyük deyil. Lizinqverənin cari xərclərini planlaşdırarkən bu amili nəzərə almaq lazımdır.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, aqrar sahədə lizinq ödənişlərinin hesablanması qaydasına diqqət yetirərkən görmək olur ki, bu metodika, ilk növbədə, lizinqə verilən əmlakın, kənd təsərrüfatı texnikası, maşın və avadanlıqlar və s. dəyərinə daha dəqiq desək, hər bir konkret dövrdə amortizasiya çıxımlarının kəmiyyətinə əsaslanır. Mövcud halda ƏDV-siz lizinq ödənişlərinin məbləğində amortizasiyanın kəmiyyəti 68,5% təşkil edir. Kredit müqaviləsinin şərtlərində kreditin bağlanması üçün ödənişlərin bərabər məbləğdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulduğundan, bu, o qədər də ciddi məsələ hesab edilmir. Eyni zamanda, kredit üzrə hesablamaların qrafiki bərabər olmadıqda və bundan əlavə, kredit müqaviləsində kreditin

bağlanmasının tezlaşdırilməsi nəzərdə tutulduqda, lizinqverən pul vəsaitlərinin çatışmazlığı ilə üzləşə bilər.

Fikrimizcə, tədqiqata uyğun olaraq ümumiyyətlə lizinqin sövdələşmə iştirakçılarına bəxş etdiyi üstünlükləri aşağıdakı qaydada ayırd etmək olar.

Birincisi, lizinq əməliyyatı sövdələşmənin 100% kreditləşdirilməsini nəzərdə tutur və əmlak lizinqgötürənə təqdim olunur, halbuki bank krediti, bir qayda olaraq, əldə edilən avadanlığın dəyərinin 70-80%-i həcmində verilir, qalan hissəsini isə əmlakı əldə edən tərəf öz şəxsi vəsaitləri hesabına ödəməlidir.

İkincisi, lizinq müqaviləsinin şərtləri kredit münasibətlərinə nisbətən daha dəyişkəndir, çünki iştirakçılara onlar üçün əlverişli ödəniş sxemi tərtib etməyə imkan yaradır. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, lizinq obyektinin əldə olunması üçün lizinqverən kredit resurslarından istifadə etdiyi təqdirdə, lizinq ödənişləri lizinqverənin kredit üzrə ödənişləri ilə bağlı olur. Bununla belə, lizinq sxemi lizinq ödənişləri qrafikinə müəyyən edilməsinə daha əlverişli qaydada yanaşmağa imkan yaradır. Klassik lizinq əməliyyatlarında lizinq ödənişləri daim azalır. Bu hal kreditin mütəmadi surətdə qaytarılması şərti ilə, sövdələşmənin maliyyələşdirilməsi üçün lizinqverənin götürdüyü kreditə görə faizlərin kəmiyyətinin mütəmadi olaraq azalması ilə bağlıdır.

Üçüncüsü, bir çox hallarda lizinq müqaviləsində lizinqverən tərəfindən avadanlığa texniki xidmət göstərilməsi, avadanlığın təmir olunması, daha mükəmməl nümunələrin meydana çıxdığı təqdirdə yenilənməsi və s. ilə əlaqədar şərtlər nəzərdə tutulur. Nəticədə lizinqgötürən, mahiyyət etibarilə, əlavə üstünlüklər əldə edir. Bu zaman xüsusən, icarəyə götürülən əmlakın mənəvi cəhətdən köhnəlməsi riski azalır. Əgər avadanlıq satın alınması yolu ilə əldə olunursa, təşkilat həmin xərcləri müstəqil şəkildə çəkməlidir.

Dördüncüsü, bəzi hallarda lizinq obyektini lizinqgötürənin balansında olmaya da bilər və buna görə də o, həmin avadanlığa görə əmlak vergisi ödəmir. Bundan əlavə, onun maliyyə vəziyyətini səciyyələndirən göstəricilər yaxşılaşır, çünki maliyyə asılılığı dərəcəsi gizlədilir və balansda yalnız lizinq ödənişləri üzrə cari borc göstərilir. Eyni zamanda, kredit öhdəlikləri borcalanın balansında tam həcmdə əks olunur.

Beşincisi, maliyyə lizinqinin klassik sxemində lizinq müqaviləsinin müddəti amortizasiyanın toplanması vasitəsi ilə əmlakın xərclərə silinməsi müddətinə uyğun gəlir. Beləliklə, müqavilənin müddəti bitdikdə qalıq dəyəri sifirə bərabər olan əmlak lizinqgötürənin mülkiyyətinə verilir. Obyektin əldə olunması üzrə sövdələşmənin bahalaşması vəsaitlərinin dövrilik səviyyəsinin daha yüksək olması ilə kompensasiya edilir. Müqavilənin şərtlərinə müvafiq olaraq, müqavilənin müddəti bitdikdən sonra müqavilə obyektinin lizinqgötürənin mülkiyyətinə keçdiyi təqdirdə, lizinqgötürən əmlakı hətta adi qaydada satsa belə, lizinqgötürənin lizinq əməliyyatı ilə əlaqədar məcmu xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə azalacaqdır.

Altıncısı, xaricdə lizinq əməliyyatlarını həyata keçirərkən iştirakçılar kifayət qədər əlverişli amortizasiya və vergi güzəştlərindən yararlanırlar. Beynəlxalq təcrübəyə istinad edərək qeyd etmək olar ki, ABŞ-nın “Boeing Aircraft” korporasiyası öz təyyarələrini lizinq firmalarına satır, lizinq firmaları isə, öz növbəsində, həmin təyyarələri aviaşirkətlərə icarəyə verir. Bu halda bütün tərəflər mənfəət əldə edir. Belə ki, “Boeing Aircraft” öz təyyarələrini satır, aviaşirkətlər bu təyyarələrdən istifadə etmək imkanı əldə edir, lizinq şirkətləri isə kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi zamanı vergi güzəştlərindən faydalanırlar. Azərbaycanda lizinq əməliyyatının iştirakçıları mülkiyyət obyektinə 3-dən artıq olmayan sürətləndirmə əmsalına malik sürətli amortizasiya tətbiq etmək hüququna malikdirlər.

Yeddincisi, əmlakın istehsalçısı öz məhsulunu satmaq üçün əlavə imkanlar əldə edir ki, bu da gərgin rəqabət mübarizəsi şəraitində son dərəcə mühüm amil hesab olunur.

Milli iqtisadiyyatın əsas sahələrinin, o cümlədən aqrar sektor üzrə Strateji Yol Xəritəsində qeyri-neft sektorun inkişafının hədəf və istiqamətləri 2020-ci il və 2025-ci ilə və sonrakı illər üçün müəyyən edilmişdir. Bununla əlaqədar lizinq, o cümlədən aqrar sektora tətbiq olunacaq lizinq qarşısında böyük perspektivlər açılır. Çünki, fermer təsərrüfatlarının, yaradılan yeni aqroparkların rezidentlərinin yüksək texnoloji avadanlıqları lizinq vasitəsi ilə formalaşdırıla və sonradan modernləşdirilə bilər. Bununla yanaşı, təsərrüfat subyektlərində, o cümlədən aqroparklarda istehsal ediləcək məhsulların daxili və xarici bazarlarda satılması da lizinqin köməyi ilə həyata keçirilə bilər. Ona

görə də hazırlanan texno və aqroparkların inkişafı proqramlarında, onların təşkil olunmasında və fəaliyyətində lizinq biznesinin potensialını fikrimizcə, nəzərə almaq daha faydalı olar.

Tədqiqat göstərir ki, lizinq sektorunun gələcək inkişafı etibarlı statistik bazarın mövcudluğunu tələb edir. Hazırda mükəmməl iqtisadi informasiya mənbəyinin olmaması bu sahədə baş verən prosesləri hətta elementlər səviyyədə təhlil etməyə imkan vermir. Aqrar sahədə lizinq əməliyyatları üzrə dərin elmi araşdırmaların qıtlığı bir çox hallarda rəsmi statistik göstəricilərinin əldə olunmasında yaranan çətinliklərdən irəli gəlir. Lakin, bütün bunlara baxmayaraq lizinqin tətbiqi iqtisadiyyatın aqrar sektoru ilə yanaşı, digər sahələrdə də geniş yayılmağa başlayır. Çünki, bunu mövcud iqtisadi şərait tələb edir. Strateji Yol Xəritəsində aqrar sahədə müəyyən edilmiş strateji hədəflərə nail olmaq üçün 1 milyard 170 milyon manat müxtəlif mənbələr hesabına investisiyanın tələb olunduğu qeyd olunur. Tələb olunan maliyyə vəsaitinin böyük hissəsi mövcud büdcələrin (dövlət büdcəsi, büdcədənkenar fondlar, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti, Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin vəsaiti, yerli büdcələr, birbaşa investisiyalar, beynəlxalq təşkilatların və xarici dövlətlərin kreditləri, texniki və maliyyə yardımı, qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər mənbələr) restrukturizasiyası, özəl sektorun və müxtəlif investorların birgə maliyyələşdirmə söyləri ilə təmin edilməsi nəzərdə tutulur.

Tədqiqatın yekunu olaraq qeyd etmək lazımdır ki, aqrar sahədə lizinq əməliyyatların uçotu və istifadəsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, bu sahənin inkişaf perspektivləri araşdırılmaqla tədqiqat işində qoyulan problem məsələlərə dair nəticələr əldə olunmuş, aqrar sahədə lizinqin həyata keçirilməsinə dair səmərəli təkliflər verilmişdir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları, əldə olunan nəticə və təkliflər müəllifin aşağıdakı əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. **Н.Т.Гасанова.** Совершенствование и учет лизинговых операций в Азербайджанской Республике. Методологические и организационные аспекты функционирования и развития финансовой системы: новые вызовы, практика, инноватика. Международная научна-практическая конференция –Донецк:

Дон.ГУУ, 4 ноября 2015 г., стр.338-341

2. **Н.Т.Гасанова.** Бухгалтерский учет лизингополучателя при учете имущества (предмета лизинга) на его балансе. Azərbaycan Kooperasiya Universiteti. Kooperasiya elmi-praktiki jurnal N 2 (41), 2016-cı il. Стр.190-195
3. **Н.Т.Гасанова.** Принципы организации лизинговых операций в аграрном секторе Азербайджанской Республики. Журнал Российское предпринимательство. Изд. Креативная экономика. Том 17, № 10, май 2016, ж. стр. 1275-1288
4. **Н.Т.Гасанова.** Методика проведения и организации лизинговых операций в Азербайджанской Республике. Экономика социология право. Журнал научных публикаций, Москва: 2016, стр.15-18
5. **Н.Т.Нәсәнәнова.** Aqrar sahədə lizinq əməliyyatlarının mahiyyəti və Azərbaycan Respublikasında lizinqin inkişafında vergitutmanın rolu. Azərbaycan Kooperasiya Universiteti. Kooperasiya elmi-praktiki jurnal N 3 (42), 2016-cı il, səh. 84-88
6. **Н.Т.Нәсәнәнова.** Lizinqin mahiyyəti və onun effektiv inkişafında dövlət dəstəyinin rolu. ADAU, Aqrar Elmin inkişafı, ərzaq təhlükəsizliyi və ətraf mühitin mühafizəsində Beynəlxalq əməkdaşlıq. 8-ci Beynəlxalq Elmi-Praktiki konfransın materialları, 03-04 oktyabr 2016-cı il, Gəncə, Azərbaycan, II-ci cild 343-345
7. **Н.Т.Нәсәнәнова.** Bazar iqtisadiyyatı şəraitində lizinqin mahiyyəti və aqrar sahədə onun uçotunun təşkili mexanizmi. ADAU-nun elmi əsərləri №3. Gəncə-2017, səhifə 126-129.
8. **Н.Т.Гасанова.** Мирровая практика применения лизинговой формы финансирования. Актуальные научные исследования в современном мире. Сборник научных трудов, выпуск 2 (22),часть 2, Переяслав-Хмельницкий, 2017. стр.55-60
9. **Н.Т.Гасанова.** Методики оценки эффективности инвестиций в лизинг. Сборник материалов межд. Научно-практ. Конференции молодых ученых «Научный взгляд молодых: поиски, инновации в АПК», 6-7 апреля, Almatı 2017. Стр. 324-327
10. **Н.Т.Гасанова.** Лизинг: понятие, виды и перспективы развития. Сборник материалов V Международной научно-прак-

тической конференции. Том 1. Западно-Сибирский научный центр, г. Кемерово, 7 апреля 2017. стр.101-103

11. **Н.Т.Нәсәнова.** Aqrar sahədə lizing əməliyyatlarının təşkilinin müasir vəziyyəti, inkişafı və təkmilləşdirilməsi yolları. Maliyyə və uçot jurnalı №9, 2017-ci il, s.26-30
12. **Н.Т.Гасанова.** Преимущества и недостатки лизинговой формы финансирования. Материалы международной научно-практической конференции. Россия, Воронеж, 15-16 ноября 2017 г., стр.287-291
13. **Н.Т.Гасанова.** Оценка текущего состояния налоговых платежей по лизинговым операциям. Материалы II международной Научно-практической конференции Студентов, аспирантов и молодых ученых, город Макеевка. 8 апреля 2019 г., Том 8, стр.171-174
14. **Н.Т.Гасанова.** Арендные отношения и сфера применения нового стандарта МСФО 16 «Аренда». Müasir təbiət və iqtisad elmlərinin aktual problemləri, beynəlxalq elmi konfrans, Gəncə. V hissə, 03-04 may 2019-cu il, стр.240-242
15. **Н.Т.Гасанова.** Роль лизинга в развитии аграрного сектора Азербайджана, эффективность и текущее состояние его финансовой поддержки. Экономика и управление в XXI веке: стратегии устойчивого развития. Сборник статей IX международной научно-практической конференции, г. Пенза, 5 июль 2019 г., стр.66-68

Dissertasiyanın müdafiəsi “18” iyun 2021-ci il tarixdə saat 16:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində İqtisadi Araşdırmalar Elmi Tədqiqat İnstitutunda fəaliyyət göstərən FD 1.11 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç., 6

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “08” may 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 07.05.2021. Kağızın formatı: 60x84 ^{1/16}.
Sifariş 05/03. Tiraaj 100.
Həcmi 1 ç.v. (41129 işarə)

“AA – Poliqraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.
Email: capevi@internet.ru Əlaqə üçün: (055)2012809